

Píše Martina Niedhammer

(E*forum, 01. 08. 2018)

Neviditelná lojalita? je název sborníku publikovaného v roce 2016, v němž se čeští historici, kunsthistorici, teatrologové a literární vědci vydávají spolu se svými kolegy z Německa, Rakouska a Švýcarska po stopách analytického konceptu, který v poslední době získal na významu. Jak v úvodu zdůraznil **Václav Petrbok**, jeden ze tří vydavatelů, hrála lojalita, chápána jako horizontální a vertikální vazba vyznačující se jistou měrou dobrovolnosti stejně jako vzájemnosti, doposud větší roli v německo- a anglickojazyčných výzkumech. Naproti tomu v českojazyčných publikacích se tento pojem objevuje jen zřídka, ačkoli ho, jak Petrbok dokazuje, v českých zemích zmiňují už raná standardní lexikografická díla. Ne náhodou se tak ovšem dělo pod jinými, synonymními označeními, jako například u Josefa Jungmanna, jehož známý *Slovník česko-německý* pracuje s pojmem „věrnost“ – první odkaz na možnou příčinu „neviditelnosti“ konceptu lojality v českojazyčném diskurzu. Proto lze oněch třicet převážně česky, občas ale i německy psaných příspěvků předloženého svazku chápat jako první impuls ve smyslu lepšího zviditelnění lojality jako kulturněvědeckého analytického nástroje.

Pro pojem lojalita je přitom charakteristická jeho šíře, která se na každý pád hodí k odkrývání vlastní sémantické komplexnosti a s ní úzce spojeného asociačního potenciálu. Strukturu do toho množství vnášejí čtyři tematicky zaměřené kapitoly, které se zabývají vztahem lojality k hranici, ke státu a poddaným, k vizuální kultuře a k jazyku. Závěrečná část se věnuje otázkám skupinového, respektive individuálního přístupu k lojalitě. Není možné na tomto místě náležitě zhodnotit všechny příspěvky, které v mnoha případech pocházejí z pera vyložených znalců svého oboru. Zmiňme tedy jen několik reprezentativních příspěvků, na jejichž příkladu lze ukázat, jak sborník s pojmem lojality, který slouží stejnou měrou jako metodický nástroj i jako stylistický prostředek, pracuje.

V tom posledním případě se lojalita využívá především obrazně, aby názorně ukázala etnickou a/nebo jazykovou příslušnost a vymezila její hranice, aniž by se tyto identifikační vzory zkoumaly hlouběji s ohledem na jejich emoční náboj, na jim vlastní potenciál vytváření řádu nebo možnost proměny. Pojem lojalita tím zůstává na úrovni nepřiliš distinktivní nálepky. Týká se to například příspěvku Ursuly Stohlerové, která se zabývá českojazyčnými překlady německojazyčné bestsellerové literatury poslední třetiny 19. století. Protože i v českých zemích byl zájem o populární zábavnou literaturu kvůli jejím alespoň středně sociálně kritickým tendencím, docházelo z národnostních pohnutek ke snahám potlačovat zmínky o německojazyčném původu těchto děl. „Tržní lojalita“ (s. 236) k německému knižnímu trhu byla tímto způsobem

šikovně zatajována.

Odkaz na tento koncept je konkrétněji patrný v příspěvcích, které se zabírají materiální kulturou, protože zde je loajalita do jisté míry „zkamenělá“. To vyjevuje příspěvek Zdeňka Hojdy, který se zabývá pomníky osobností postavenými českými a moravskými Němci v dlouhém 19. století. Autor rozlišuje mezi pomníky nadregionálního a lokálního stříhu i mezi externími a interními adresáty, a díky tomu se mu daří vykreslit možnou škálu loajality stavitelů pomníků, jež se odráží i v triádě názvu svazku, tedy Rakušané, Němci a Češi. Příspěvek je místy vágní a zřejmě kvůli nedostatku prostoru se v něm odkazuje na příslušný výzkum, aniž by byl blíže pojednán. Koncentrace na několik vybraných příkladů by v tomto případě možná vedla k větší zahuštěnosti textu.

Problém omezeného prostoru v publikacích tohoto rozsahu by měl být ovšem všeobecně známý. Názorně to dokládá příspěvek Kamily Mádrové o uvádění jmen příslušníků císařské rodiny na reklamních poutacích a vývěsních štítech, jenž rozhodně stojí za přečtení. Autorka se opírá o důkladné archivní rešerše v ústředním rodovém archivu Habsburků (Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien), díky nimž může rekonstruovat dosud opomíjený aspekt habsburské politiky založené na loajalitě. Navíc se jí ale daří plasticky zobrazit vztah mezi poskytovatelem a příjemcem loajality, tedy mezi živnostníkem a císařským dvorem a z toho vyplývající vzájemný užitek, tedy vyšší zisky zajištěné zmíněným císařským majestátem, respektive hlubší propojení panovníka a jeho rodiny s obyvatelstvem. Ale i zde je potřeba vyjádřit lítost nad limitujícím rozsahem stran: O používání císařských jmen k označení produktů by se recenzentka ráda dověděla mnohem více.

Konflikty plynoucími z přítomnosti několika příjemců loajality, a tím i fenoménem neloajality se zabývá příspěvek Martina Krummholze. Předmětem jeho zájmu je umělecká tvorba českého sochaře Stanislava Suchardy (1866–1916), mimo jiné tvůrce známého pražského pomníku Františka Palackého, kterou zkoumá z hlediska jeho vazeb na různé umělecké tradice uvnitř pražské sochařské scény. Skutečnost, že se v uměleckém ohledu odvrátil od svého dřívějšího učitele Josefa Václava Myslbeka, je přitom méně závažná, než jeho vysoce ambivalentní postoj k „vůči Čechům nepřátelské“ Vídni, kde byl zároveň několikrát vyznamenán.

Do jaké míry je loajalita skutečně „měřitelná“, je částečně tématem zajímavého pojednání Václava Smyčky, který zkoumá věnování ve vědeckých publikacích z českých zemí na konci 18. a na počátku 19. století. Na základě kvantitativní analýzy konstatuje formální a funkční proměnu dedikací hojně užívaných od raného novověku, která započala kolem roku 1800 a byla doprovázena proměnou příslušných kódů: Loajalita vyjádřená ve věnování už tolik neodrážela hierarchický rozdíl mezi autorem a mecenášem, nýbrž spíše odkazovala na společná ideová východiska, například na lásku k vlasti nebo mateřskému jazyku. To umožňovalo emoční zapojení čtenáře, a tím zainteresované veřejnosti, kterou dřívější čistě reprezentativní styl dedikací neoslovoval.

Mnohé příspěvky sborníku jsou dokladem toho, že koncept loajality se díky své mnohovýznamovosti a emocionální dimenzi hodí k analýze menšin a jejich života nebo jednotlivců se zdánlivě protichůdnými jazykovými a společenskými vazbami: například stať Michala Frankla k diskurzu o domněle nedostatečné loajalitě českých Židů během první světové války, článek Marka Nekuly o jazyce původně německy mluvícího Bedřicha (Friedricha) Smetany (1824–1884) nebo studie Michala Topora o Alfredu Klaarovi (1848–1927), zpočátku dvojjazyčném novináři a literárním kritikovi pocházejícím z pražské židovské rodiny, z kterého se stal důrazný zastávce německé strany.

Tento výčet by se dal doplnit dalšími inovativními příspěvky z literárněvědných a uměnovědných oborů. Jako například shrnující článek Dalibora Turečka o vzorech loajalit v českojazyčné literatuře 19. století nebo pojednání Pavly Machalíkové o uměleckých směrech v malířství a národnostních konotacích, kterými byly podloženy v předbřeznové Praze. Všechny předkládají nové pohledy na atraktivní koncept bádání. Nejen z tohoto důvodu, nýbrž i pro svou obdivuhodnou tematickou šíři budiž tento svazek doporučen každému čtenáři, který se zajímá o kulturní dějiny českých zemí, respektive Rakouska v 19. století.

Přeložil Miloslav Man.

Václav Petrbok / Taťána Petrasová / Pavla Machalíková (Eds.): *Neviditelná loajalita? Rakušané, Němci, Češi v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 35. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 26. – 28. února 2015. Praha: Academia, 2016, 354 s.

www.ipsl.cz